

УДК 94(477.62) «192/193»: 314.1

А. Х. Маргулов

**АССИРІЙСЬКИЙ ЛІНГВОЦИД – УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Початок ХХ ст. ознаменувався для мешканців колишньої Російської імперії нечуваними змінами, які торкнулися усіх сфер життя населення. Докорінно змінилася форма державного правління, основи соціально-економічних відносин – наслідок приходу до влади більшовиків. Країна набирала обертів у перетворенні з аграрно-промислової до промислово-аграрної, задля чого радянською владою було використано усі методи докорінної зміни повсякденного життя громадян. Типовим явищем стає підкорення особистих намірів, політичних поглядів, економічної самостійності окремої людини та соціальної спільноти потребам держави.

Місце ассирійців у цих перетвореннях не було визначено. Враховуючи малу чисельність, неосвіченість та небажання до перебудов, малий термін перебування у Росії, було окреслено й державне ставлення до цієї національності. Діалог ассирійців з державою Україна відбувався у ключі загальнодержавного впровадження заходів роботи із іншими національними меншинами. Не враховуючи особливостей, усі заходи були спрямовані на впровадження у повсякденне життя елементів радянського життя, а не на підтримку національних прагнень та сподівань. Мова не була виключенням, а навпаки, стала одним з головних способів тиску на ассирійців та найголовнішим асиміляційним чинником.

Треба констатувати, що досі не існує узагальнюючих праць дослідників, які б всебічно й на науковому рівні досліджували питання мовної поведінки ассирійського населення та взагалі історію їх перебування на терені України у 20–30-х років ХХ ст. Існуючі роботи таких дослідників, як К. П. Матвеев, Е. Поліванов, Ф. Бахтинський, Н. В. Юшманов, К. Г. Церетелі, И. С. Садо та ін., розкривають лише певні аспекти повсякденного життя та особливостей співпраці ассирійців із державною владою. [1; 2; 3; 6].

Джерельною основою нашого дослідження є матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державних архівів Харківської та Сумської областей, також деякі опубліковані дані досліджуваного періоду.

Мета нашого дослідження – подати комплексну та цілісну наукову картину історичних, суспільно-політичних чинників, що вплинули на мовну поведінку ассирійського населення України та спричинили асиміляційну політику радянської влади у мовному питанні.

Споконвіку мова народу була основним компонентом його національної культури, яка формувалася із появою етносу та залишалася

одночасно передумовою його існування. Мова – це важливий механізм формування культурної особливості, дієвий елемент індивідуальної та колективної ідентичності. Єдина мова – це засіб національної консолідації та ознака, що відрізняє націю від представників інших етнічних груп.

Ассирійська мова своїм корінням сягає доби до початку нашої ери, та протягом століть вона вдосконалювалася, набувала певних ознак, була основною рисою та консолідуючим фактором для народу, який втратив батьківщину. Сучасна ассирійська мова формувалася на базі злиття аркадської (ассіро-вавілонської) мови із рідним арамейським діалектом. Ассирійська належить до семітської групи мов [2, с.5].

Треба констатувати, що на початку століття ассирійці залишалися у державному розумінні зачिनеною, згуртованою національною меншиною. Усі намагання залучити ассирійську громаду на свій бік зіштовхувалися із проявами небажання співпрацювати із державними установами. Незважаючи на існуючі у 20–30-х роках ХХ ст. розгалужені мережі соціальних установ, вони продовжували зберігати соціально-класову та патріархальну структуру побудови внутрішніх відносин.

Радянська влада у своєму прагненні до уніфікації усіх норм етнічного життя зробила мову зняряддям своєї асиміляційної політики. За Радянської влади, на наш погляд, сталінським режимом було вчинено проти ассирійської мови лінгвоцид нечуваних розмірів. Політика свідомого винищення мови як головної ознаки етносу, нації, як відомо з історії, може протікати у відверто агресивній чи прихованій формах, але своєю гостротою завжди спрямовується проти писемної форми мовлення, що створює передумови для тотальної асиміляції народу ("*робити так, як усі пролетарі СРСР*").

Нам відомі такі форми, шляхи і засоби лінгвоциду: мовне "зближення" й уподібнення, переслідування носіїв мови, пониження статусу та престижу мови, заборона мови панівним державно-політичним режимом, переселенська політика. Те, що зазнала айсорська мова в добу так званого Великого терору, важко окреслити одним словом. Формально в Радянському союзі уживання її не заборонялося, але впроваджувалася згори практика *усунення розбіжностей* у графічній системі, лексичній базі, морфологічній та синтаксичній будові, іншими словами, політика якнайглибшої асиміляції мови національної меншини [3, с.304–306]. Прикро констатувати, але розвиток айсорської мови в цілому мав частіше насильницький, аніж еволюційний характер. Уведення в мову лексем пролетарського інтернаціоналізму ("*Ленін*", "*радянська влада*", "*партія, комсомол, піонерія*") та зближення націй і мов доволі швидко перетворилися на доктрину, систематично опрацьовану в ідеологічних документах тих років. Навчання письма в школах здійснювалося здебільшого російською мовою. Русифікація мови виявлялася у зміні айсорських прізвищ на кшталт російським: *Георгієв, Абрамов, Лазарев*. Заміна айсорських жіночих імен (*Сунжан*) російськими ("*Женя*") [4, с.234–235]. Зміна старого сірійського алфавіту новим, до якого було

уведено російські літери. Тобто була здійснена спроба виправити алфавіт, і таким чином, встановити повний контроль над друкованою (письмовою) формою айсорської мови. Такі реформи "на мовному фронті" зачепили не просто написання, а віковічні традиції графіки і, головне, оригінальність системи письма однієї з найдавніших семітських мов.

Аргументом вказаних нововведень було те, що нібито історично айсорська графічна система була занадто складною і перешкоджала навчанню. Загалом урядове втручання у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Поряд з класичними методами радянська система встановлювала контроль над структурою національних мов: забороняла певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфоепічні правила, а натомість пропагувала інші, ближчі до російських або живцем перенесені з російської мови [4, с.232–235]. Подібна "зачистка" стосувалася не тільки айсорської мови, а й мов інших національних меншин. Так відбувалося "*змітання національних відмінностей*" між мовою панівної нації і мовою етнічних меншин. Все це найшло своє відображення на шпальтах радянських газет.

Наступ на мовні особливості та взагалі на само її існування відбувався по всіх напрямках, осторонь не залишався ані один прояв особливого етнічного існування ассирійців на терені радянської України. У традиційному сімейному відношенні ассирійська жінка була берегинею сімейних відносин, саме на неї споконвіку полягали обов'язки у вихованні дітей – це було запорукою передачі через мову етнічного світосприйняття дитини. Радянська влада розгорнула політику залучення жінки-домогосподарки у суспільне та виробниче життя країни. Не зробивши широкої мережі дошкільного та шкільного виховання дітей національною мовою, були штучно зроблені умови до радянізації дітей за допомогою мережі дошкільних закладів, основною мовою яких була російська та українська.

За відсутністю шкіл, в яких викладання проходило ассирійською мовою, можливість отримати освіту для молоді рідною мовою залишалося неможливим. Існуюча статистика свідчить про досягнення у галузі надання освіти національною мовою. Так, за даними, які надає народний комісаріат освіти в Україні у 1924–1925 та 1925–1926 навчальних роках, існувало 3 школи соціального виховання та один лікнеп, в яких навчалось понад 150 учнів [5, с.153]. Але це, на нашу думку, було скоріше вадою системи освіти, ніж її досягненням. Поза мережею загальної освіти залишалося значна кількість неосвіченого населення, враховуючи кількість ассирійського населення, яке постійно мешкало в Україні. Школи були розташовані не у всіх місцях компактного мешкання ассирійців, навіть іноді попри прагнення громад, бажання мати школу були марні [6]. Матеріально-технічне оснащення таких шкіл було недостатнє, не вистачало приміщень, підручників, іноді навіть виплату зарплатні вчителя брала на себе місцева ассирійська громада. Серйозним недоліком була відсутність ступінчатої освіти, тобто, навіть після

закінчення національної школи учень потрапляв до російськомовного середнього навчального закладу [7, с.115]. Нашої уваги привернув той факт, що викладання відбувалося за узгодженою владою програмою, де діти вивчали праці Леніна, Каменева, Свідерського, обмежений був доступ до творів національних авторів [8]. Через відсутність шкіл з національною мовою викладання діти були вимушені навчатися у російських або у українських, де паралельно з навчальним процесом відбувався виховний. Школа була дієвим засобом соціалізації, асирійські діти звали до колективних форм праці, дізнавалися про переваги радянського способу життя, залучалися до громадського життя, у їх свідомості російська мова поступово уособлювалася з більш потужною культурою, економічними та соціальними перевагами [9].

Суттєвою вадою вільного розвитку мови було підпорядкування видавничої діяльності державній монополії. Саме вона контролювала інформацію, яку отримували освічені рідною мовою асирійці. Треба зазначити, що у цей період не відбувалося масового друку на асирійській мові, а в Україні його взагалі не було. Окремі матеріали виходили у Москві та деяких кавказьких республіках, але кількість та періодичність не вдовольняли існуючих потреб [10].

Вирішальним кроком у наступі взагалі на існування мови була спроба уніфікувати алфавіт, перевести його на латиницю, яка, на задум радянських ідеологів, мала на меті підпорядкувати та спростити для себе передачу інформації.

Латинізація алфавіту відбувалася у більшості національних меншин СРСР та була спланованою акцією партійних установ. Зробити уніфікацію письма, приблизити його до російської мови – тим самим було заподіяно невинної шкоди історично встановленим письмовим нормам. Характерною ознакою латинізації було те, що це не був науковий захід, який мав на меті поліпшення деяких норм мови, це було скоріше партійною настановою [7, с.112–115].

Радянською владою на терені України не було вирішено питання компактного проживання асирійської громади, що спричинило перебування асирійців дисперсними групами в іномовному середовищі [11]. За таких умов вони врешті-решт були приречені до мовної асиміляції. Усі бажання займатися історично прийнятними формами господарювання (веденням сільського господарства) та перебування у сільській громаді свідомо залишалися поза увагою держави [12].

У професійному сенсі асирійці самостійно знайшли нішу – чищення чобіт, де вони повинні були об'єднуватися у артілі з представниками інших національностей та обирали мову міжнародного спілкування – російську. Працюючи у сфері надання послуг, вони були вимушені вивчати та застосовувати у повсякденному житті не національну мову [13].

Загальну більшість населення було задіяно у низькокваліфікованій виробничій сфері. Недоступність освіти та матеріальні проблеми спричинили відсутність інтелігенції, що робило громаду вразливою від примх державної влади у сенсі відстоювання своїх прав [14]. Також на мовну поведінку вплинув той факт, що будь-яке просування професійними сходами, отримання соціально-матеріальних пільг відбувалося за умов лояльного ставлення до існуючого устрою та російської мови.

Мова – не лише засіб спілкування, а й головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти, стоїть на сторожі збереження національної ідентичності, здорового духовного і ментального розвитку, а отже, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості. Все це розуміла радянська влада та у часи утвердження тоталітарного режиму вона була вкрай не зацікавлена в існуванні навіть "нерозуміючої" її спільноти.

В умовах формування нової нації "радянська людина" будь-які відхилення від стандартів викликали негативне ставлення. Ассирійська мова як провідний елемент національної культури спричинила спрямовану асиміляційну політику за посередництвом усіх соціальних інститутів держави. Влада намагалася усунути з повсякденного життя вживання національної мови, докорінно змінити навіть її графічні норми, як чинника, який протягом років зберігав внутрішньонаціональну згуртованість. Наслідки цих перетворень ми маємо можливість спостерігати у сучасних реаліях: більшість етнічного ассирійського населення України взагалі не знає ассирійської мови, що призвело не лише до втрати мовної комунікації, а й до знецінення деяких етнічних ознак. Дослідження мовної політики радянського уряду у 20–30-х рр. ХХ ст. у відношенні до ассирійської громади – це крок до зображення цілісної картини асиміляційного втручання у національне середовище. Це питання ще досі чекає свого дослідника.

Література

1. **Матвеев К. П.** Ассирийцы в городах Европейской части СССР / К. П. Матвеев. – М.: Геогр. об-во СССР, 1985. – 160 с.; Матвеев А.К. История и этнография ассирийцев / А. К. Матвеев, К. П. Матвеев. – М., 1990. – 257с.; Материалы к библиографическому словарю ассирийцев в России (XIX – сер XX в.) / [сост. И. С. Садо]. – СПб: Прас-Атра, – 2006– . – Выпуск 1. Ассирийцы. – 2006. – 176с.
2. **Церетели К. Г.** Хрестоматия современного ассирийского языка со словарем / К. Г. Церетели. – Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, – 1980. – 386 с.
3. **Поливанов Е.** Из хроник современных национальных график СССР / Е. Поливанов // Революционный Восток. – 1925. – №4–5. – С.302–306.
4. **Бахтинський Ф.** Ассирійці (Айсори) у Києві / Ф. Бахтинський // Східний світ. – 1928. – № 6. – С.213–235.
5. **Діяльність** Наркомату освіти УСРР за 1924–1925р. – К., 1926. – 154 с.
6. **Центральний** державний архів

вищих органів влади України (далі – ЦДАВО), ф.413, оп.1, спр.351 арк.129–133. 7. **Юшманов Н. В.** Ассирийский язык и его письмо / Н. В. Юшманов // Письменность и Революция. – 1933. – №1. – С.112–128. 8. **ЦДАВО**, ф.166, оп.6, спр.8646 арк.559–566. 9. **Державний архів Сумської області** (далі – ДАСО), ф.Р5601, оп.1, спр.932. арк.5–6. 10. **ЦДАВО**, ф.166, оп.6, спр.8654 арк.5–10. 11. **ЦДАВО**, ф.413, оп.1, спр.431 арк.6–9. 12. **ДАСО**, ф.166, оп.6, спр.8646. арк.559–566. 13. **ДАСО**, ф.Р5581, оп.1, спр.4 арк.4–11. 15. **Державний архів Харківської області**, ф.Р845, оп.3, спр.1205, арк.244–246.

Маргулов А. Х. Ассирийский лингвоцид – украинские реалии 20-30-х гг. XX ст.

Обоснована необхідність підтримки та збереження режиму культурно-язикового многообразия как главного условия оптимизации межнациональных отношений в полиэтнических обществах и укрепления их социально-политического единства. На примере ассирийского языка показано ассимиляционное воздействие на население, которое имело место в 20–30-х гг. XX ст.

Ключевые слова: государственная политика, ассирийский язык, советский лингвоцид, традиционный уклад ассирийской общины.

Маргулов А. Х. Ассирійський лінгвоцид – українські реалії 20–30-х років XX століття

Обґрунтовано необхідність підтримки та збереження режиму культурно-мовної різноманітності як головної умови міжнародних відносин у поліетнічних суспільствах та укріплення їх соціально-політичної єдності. На прикладі ассирійської мови демонструється асиміляційний вплив на населення, що мав місце у 20–30-х роках XX ст.

Ключові слова: державне ставлення, ассирійська мова, радянський лінгвоцид, традиційне життя ассирійської громади.

Margulov A. H. The Assyrian languacide as the Ukrainian realities in the 20–30-s of the XX cr.

The necessity to maintain and save the regime of cultural and linguistic diversity as the main condition for optimizing interethnic relationships in polyethnic societies and reinforcing their social and political unity were grounded in this article. Assimilating influence on the population that occurred in 20-30-s of the XX century is given by example of the Assyrian language.

Keywords: state policy, the Assyrian languacide, Soviet languacide, traditional lifestyle of the Assyrian community.